

dam, modum locutionis Scripturæ nescientes, noctem voluerunt annumerare tres illas horas, a sexta usque ad nonam, quibus sol obscuratus est; et diem, tres horas alias, quibus iterum terris est redditus, id est, a nona usque ad ejus occasum. Sequitur enim nox futuri Sabbathi, qua cum suo die computata, erunt jam duæ noctes et duo dies. Porro autem post Sabbathum sequitur nox primi Sabbathi, id est, illucescentis diei Dominici, in qua tunc Dominus resurrexit, et ita adhuc non constabit ratio trium dierum et trium noctium. Restat ergo ut hoc inveniatur illo Scripturarum usitato loquendi modo, quo a parte totum intelligitur, ita, scilicet, quod unam noctem, et unam diem accipiamus pro uno die naturali. Et sic primus dies computatur ab extrema parte sui, qua Christus in sexta feria est mortuus et sepultus; secundus autem dies est integer cum viginti quatuor horis nocturnis et diurnis; nox autem sequens pertinet ad tertium diem. Sicut enim primi dies, propter futurum hominis lapsum, a luce in noctem, ita isti, propter hominis reparationem, a tenebris computantur in lucem.

Ad secundum dicendum, quod sicut Augustinus dicit, in 4 de Trinitate¹, Christus in diluculo resurrexit, in quo aliquid lucis apparet, et adhuc tamen aliquid remanet tenebrarum noctis. Unde de mulieribus dicitur Joan. 20, quod cum adhuc essent tenebræ, venerunt ad monumentum. Ratione ergo harum tenebrarum Gregorius dicit², Christum media nocte surrexisse, non quidem divisa nocte in duas partes æquales, sed infra ipsam noctem. Illud enim diluculum, et pars noctis, et pars diei dici potest, propter convenientiam quam cum utroque habet.

Ad tertium dicendum, quod in tantum lux in morte Christi prævaluit (quæ significatur per unam diem), quod tenebras duarum noctium, id est, duplicis mortis nostræ removit, ut dictum est.

COMMENTARIUS.

1. De tempore quo Christus jacuit in sepulchro, duo sunt certa. Primum est, Christum esse sepultum in occasu solis, vel prope illum, ut satis constat ex dictis supra de hora qua Christus fuit de cruce depositus. Alterum est, corpus Christi mortuum jacuisse in

¹ L. 4, c. 6, t. 3.

² Hom. 21 in Evang., non remote a fine.

sepulchro toto eo tempore quod usque ad resurrectionem interlapsus est. Hoc enim per se notum videtur, supposita vera morte illius corporis, et eis quæ ab Evangelistis de ejus sepultura narrantur, a quibus quoque id est satis expressum. Hanc enim vim habet illud verbum Angeli, Matth. 28: *Non est hic; surrexit enim*. Per resurrectionem ergo desiit esse ibi, et usque ad resurrectionem mansit ibidem. Idem confirmat quod infra refert Matthæus de mendacio a Judæis conficto, Christi corpus sublatum esse e sepulchro; cum tamen inde non exierit ab alio sublatum, sed sua virtute jam vivum ac gloriosum. Ex his ergo duobus quæ certa sunt, colligitur, quæstionem hanc de temporis duratione, quo corpus Christi in sepulchro permansit, pendere ex alia, scilicet, quo die et quota hora resurrexerit, quam postea suo proprio loco tractabo; et ideo in expositione hujus articuli nihil est quod amplius immoremur.

2. Solum circa rationem qua D. Thomas probat in articulo fuisse conveniens, Christum jacere in sepulchro uno die integro artificiali, et duabus noctibus, ad significandum ipsum morte sua, quæ per lucem diei significatur, destruxisse duas mortes nostras, animæ, scilicet, et corporis, quæ in duabus noctibus indicantur, advertendum imprimis est illam rationem esse mysticam; litteralis vero est, quia illud tempus fuit conveniens ad demonstrandam veritatem mortis Christi, ut inferius latius tractabimus. Deinde sciendum est illam rationem sumptam esse ex Augustino, l. 4 de Trin., c. 3, et lib. 63 Quæstionum, q. 26, et ser. 181 de Tempore, quem imitati sunt Beda et Anselmus, Matth. 12; et Alcuinus, l. de Divinis off., c. de Feria sexta.

3. Circa argumenta, de primo infra ex professo disputandum est. Tertium est facile. Circa secundum, in quo D. Thomas citat Greg., hom. 12 in Evangelia, explicantem de Christi resurrectione figuram Samsonis, Jud. 16, et dicentem Christum media nocte surrexisse, observandum est Gregorium, applicando figuram Samsonis, qui media nocte exiit e civitate, et portas ejus tulit, non dicere Christum media nocte surrexisse, sed ante lucem, indicans non oportere veritatem in omnibus circumstantiis exacte respondere figuræ, sicut ad hoc propositum notavit Bonaventura, in 3, dist. 22, q. 3, ad 1. Et ita est facilius expositio Gregorii, quanquam ea etiam quam adhibet D. Thomas, utilis esse possit propter alios Patres, qui asserunt

Christum media nocte surrexisse, ut infra videbimus.

QUÆSTIO LII.

DE DESCENSU CHRISTI AD INFEROS, IN OCTO ARTICULOS DIVISA.

Deinde considerandum est de descensu Christi ad inferos, Et circa hoc quærentur octo.

Primo, utrum fuerit conveniens Christum ad inferos descendere.

Secundo, in quem infernum descenderit.

Tertio, utrum totus fuerit in inferno.

Quarto, utrum aliquam moram ibi traxerit.

Quinto, utrum Sanctos Patres ab inferno liberaverit.

Sexto, utrum damnatos ab inferno liberaverit.

Septimo, utrum liberaverit pueros in peccato originali defunctos.

Octavo, utrum liberaverit homines de purgatorio.

DISPUTATIO XLI.

In duas sectiones distributa.

DE LOGO AC STATU ANIMARUM SANCTARUM ANTE CHRISTI MORTEM.

Hæc disputatio necessaria mihi visa est ad intelligenda ea quæ de loco in quo B. Christi anima in triduo fuit, et de iis quæ in eo operata est, adjicienda sunt postea. In qua supponendum est, sicut post mortem Christi, ita et ante illam, quatuor fuisse animarum separatarum ordines seu status. Quædam, quæ in statu peccati mortalis e corporibus emigrarunt; quædam, quæ in solo originali; quædam vero in statu justitiæ, cum aliqua tamen veniali culpa aut reatu pœnæ; aliæ rursus justæ, et omnino puræ ac mundæ, sive ita e corporibus egressæ sint, sive post egressum fuerint purgatæ pleneque mundatæ. De tribus prioribus generibus non habemus quæstionem, quia in omnibus illis eadem est ratio de statu et loco animarum ante et post Christi mortem. Nam quæ e vita in primo statu decessissent, perpetuo detrudebantur in Tartarum; quæ vero in secundo, perpetuo quoque excluderentur a regno beatitudinis, et in proprio ipsis destinato loco (qui *Limbus pueros* dicitur) recipiebantur, ubi usque ad hodiernum diem manent, manebuntque vel perpetuo, vel usque ad judicii diem. Quas vero

tertio loco annumeravimus, in locum purgatorii deferebantur. Poterant autem inde exire ante Christi mortem, quia poterant antea plene purgari. Hoc enim non pendeat ex executione mortis, seu reali satisfactione Christi pro genere humano; sed ex commensuratione ac proportionem pœnæ purgatorii ad reatum ex peccatis dimissis derelictum, ut latius in materia de purgatorio dicendum est. Igitur sermo præsens de quarto ordine animarum instituendus est. Supponimus autem ulterius ex materia de beatitudine, sanctas animas plene mundas et purgatas statim ad beatitudinem evolare post Christi mortem. Investigandum igitur est an idem fieret ante Christi mortem, vel quo reciperentur illæ animæ, quemve statum haberent.

SECTIO I.

Utrum animæ sanctæ ante Christi mortem fuerint gloriosæ.

1. Ratio dubitandi imprimis oriri potest ex verbis Sapientis, Ecclesiast. 11: *Facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundum vias suas*; retributio ergo divina semper unicuique data est in die obitus, juxta ejus meritum; sed retributio propria harum animarum est beatitudo. Secundo adjungi potest illud Luc. 16, ubi Lazarus consolari dicitur, dives autem cruciari; sicut ergo dives receperat pœnam ultimam, ita et Lazarus ultimum præmium; unde Augustinus, ep. 99 ad Evodium, propter hoc testimonium fateri videtur animas sanctas ante Christi adventum divinitatem vidisse, et eodem modo intellexit illum locum Justinus martyr, q. 60 ad Gentes, quamvis ipse historiam illam non admittat. Tertio, ex Paulo, ad Hebr. 11, ubi de antiquis Sanctis dicit: *Per fidem vicerunt regna, adepti sunt repromissiones*. Quod de repromissione vitæ æternæ intelligit Anselmus ibidem. Objicit tamen, quia in fine ejusdem capituli dicit Apostolus: *Hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissiones*. Sed respondet priora verba esse intelligenda de beatitudine animæ, posteriora vero de corporum resurrectione. Quarto, uti possumus ratione, quia ad divinam justitiam spectat unicuique reddere præmium, atque illud non differre, quando anima est justa et nihil in se habet quod beatitudini repugnet. Dicitur fortasse, fuisse impedimentum ex parte totius naturæ humanæ, quia nondum Christus pretium meriti et satisfactionis suæ pro illa

solverat. Sed quamvis hæc ratio sit sufficiens ne tota natura humana ad beatitudinem admitteretur ante Christi passionem, non tamen ut singulæ personæ ab ingressu beatitudinis retardarentur; alioqui nec remissio peccati, nec gratia danda fuisset alicui hominum ante Christi passionem, quia etiam respectu horum effectuum nondum erat pretium solutum. Et similiter neque Angelis Sanctis danda esset gloria ante Christi mortem, quia etiam ipsi per Christum illam obtinuerunt.

2. *Nulla anima ante Christi mortem essentiali beatitudinem accepit.* — Nihilominus certa fide tenendum est, ante Christi mortem, nullam animam, quantumvis sanctam et puram, essentiali beatitudinem accepisse. Ita docent Theologi, in 3, dist. 17, et in 4, dist. 2; D. Thomas ibidem, et supra, q. 49, art. 5, et in hac etiam q., articul. 5; Alex. Alen., 3 p., q. 18, memb. 4; Scot., in 4, d. 2, quæst. 2; et reliqui, qui hoc sensu tradunt Christum morte sua aperuisse hominibus janua regni. Quod potius de essentiali beatitudine quam de corporeo loco cæli empyrei intelligendum esse, tradit etiam Innocentius, in c. Majores, de Baptismo.

3. Et probatur primo ex Paulo, ad Heb. 9, ubi explicans ritum illum veteris legis, quo summus sacerdos tantum semel in anno ingrediebatur in Sancta Sanctorum, non sine sanguine quem offerret pro peccato, dicit in hoc significatum esse nondum fuisse *propalatum Sanctorum viam*, donec Christus summus sacerdos seipsum pro peccato in sacrificium obtulit. Ita exponit Chrys., hom. 15; Theophylact., et alii; et Ambrosius, inquit, *cælum mortalibus fuisse inaccessiblei*. Idem Anselmus, et D. Thomas, qui addit propterea Christum vocari *ostium*, Joan. 10, et *viam*, Joan. 14, quia ipse aperuit viam et ostium regni cælorum; unde subjungit Paulus statim, c. 10: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam et viventem per velamen, id est carnem suam; ubi Chrysostomus, hom. 18: Introitum (inquit) hic cælum dicit, et accessum ad spiritualia, quam initiavit, inquit, seu propalarit. Dedicatio enim dicitur initium utendi, et ideo novam dicit, siquidem nunc aperta sunt portæ cæli, quod neque tempore Abraham contigit.* Et eodem modo exponunt reliqui Patres citati. Ac propterea de veteribus Sanctis dixit Paulus, c. 11 ejusdem Epistolæ: *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas*

aspicientes, ut ubi exponit D. Thomas et Anselm.: *A longe, inquit, id est, oculis fidei considerantes quod post mortem eas essent accepturi, non protinus, sed post longa tempora in adventu Christi.*

4. Secundo, uti possumus alio testimonio Pauli, ad Ephes. 4, ita illud Psalm. interpretantis: *Ascendit in altum, captivam duxit captivitalem*, ubi nomine *captivitatis* intelligit Sanctos antiquos, qui ante Christi mortem veluti captivi et in carcere detinebantur, quos ipse moriens inde liberavit. De quo mysterio dicitur Zach. 9: *Tu autem in sanguine testamenti eduaxisti vinctos de lacu, in quo non erat aqua, ut ibi Hieron., Rupert., aliique exponunt.* Idem quoque mysterium videtur significasse Petrus, 1 Can., c. 3, dicens: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu, in quo veniens prædicavit iis qui in carcere erant spiritibus.* Proprius enim sensus esse videtur, Christum *in spiritu*, id est, in sola anima prædicasse, ac simul contulisse æternam gloriam spiritibus sanctis, qui in carcere erant detenti. Ita Cyril. Alex., 12 in Joann., c. 36, et l. 1 de Fide ad Reginas, satis post medium, et l. de Fide ad Theodos., prope medium, ubi introducit Christum dicentem *compe ditis: Egredimini; et existentibus in tenebris: Revelamini.* Idem Niceph. Constantinop., ep. ad Leonem Papam, quæ habetur in Synodo Ephesina, tom. 3, c. 22, juxta finem, dicens, *animam Christi prædicasse illis spiritibus resurrectionem, libertatemque et redemptionem impertivisse.* Idem Iren., l. 4 contra Hær., c. 45, versus fin.; Athan., Ep. ad Epictetum, non longe a principio, quam refert Epiph., hær. 77; Ruffin., in Expos. Symboli; et Cypr., l. 2 ad Quirin., c. 27; Damasc., lib. 3, c. ult.; ac denique Clemens Alex., l. 6 Strom., prope medium, cujus verba latius explicabimus sequenti disputatione, ubi plura in hanc sententiam afferemus.

5. *Regni cælorum prædicatio legis novæ propria cur.* — Tertio, in hujus rei confirmationem notant sancti Patres initium evangelicæ prædicationis sumptum esse a regno cælorum, quod sub eo nomine expresso antea in Veteri Testamento non fuerat annuntiatum, quia tunc longe distabat, et pro illo statu adiri non poterat; ut ante passionem Christi appropinquasse dicitur regnum cælorum, Matt. 3: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum.* Quia nimirum pas-

sio Christi, per quam janua regni erat reseranda, jam parum aberat. Quapropter illa jam exhibita, non solum appropinquasse, sed advenisse dicitur regnum cælorum. Hinc Chrysostomus, hom. 4 in Marc.: *Quantum in meo corde est, legens legem, legens Prophetas, legens et Psalterium, nunquam regnum cælorum audivi, nisi in Evangelio.* Quia antequam Christus aperiret janua regni, omnes animæ justæ detinebantur in inferno. De qua re scribit optime Hieronymus ad Dard., ep. 129, docens in Veteri Testamento sub figuris et umbris promissum esse regnum cælorum, non vero aperte, quia janua illius nondum erat aperta. Unde subjungit: *Sanguis autem Christi clavis est paradisi; terram enim viventium, quam primus Adam perdidit, secundus invenit; imo ab illo perditam iste restituit. Mihi ergo (concludit inferius) in Evangelio promittuntur regna cælorum, quæ vetus instrumentum omnino non nominat.* Idem Hieronymus, Dial. 1 contra Pelag., satis post medium; Aug., 19 contra Faust., c. ult., et 1 Retract., c. 22. Indicat etiam Origenes, l. 5 super epist. ad Rom., circa illa verba: *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem.* Et alios in sequentibus referemus.

6. Quarto, ratio a priori hujus veritatis ex ordinatione ac lege divinæ justitiæ sumenda est, quæ in lapsu totius humanæ naturæ fundamentum habuit. Adam enim peccando omnibus hominibus clausit regnum cælorum; nam totam naturam humanam in sua radice infecit, atque odiosam Deo reddidit, ac propterea indignam æternæ beatitudinis reliquit. Fuit ergo justitiæ divinæ consentaneum, neminem ad eam beatitudinem admittere, donec pro tota natura esset satisfactum. In quo magna est diversitas inter naturam angelicam et humanam, ut latius diximus superiori tomo, disp. 42, sect. 1.

7. *In animabus Patrum in sinu Abraham commorantibus, usque ad mortem Christi fides et spes permansit.* — Ex his inferitur, Sanctorum animas a corporibus separatas retinuisse fidem et spem usque ad mortem Christi. Probatur, quia imprimis certum est habuisse charitatem (nam de Sanctis et justis loquimur), et potuisse illius actus exercere, ut per se constat, quia non erat futura otiosa charitas in illis justis; ergo necesse est ut aliquam supernaturalem cognitionem habuerint; ergo cum non habuerint visionem, necesse est ut fidem retinuerint; fides autem, quæ per charitatem vivit, sine spe esse non potest, quia

cum nondum teneat quem amat, necesse est ut spe in illum tendat. Deinde in animabus illis nihil erat quod ab eis fidem aut spem expelleret, cum nec visionem haberent repugnantem fidei, nec consecutionem quæ spei objectum destrueret; neque etiam aliquem actum his virtutibus contrarium, cum essent justæ et sanctæ; ergo. Tandem in animabus purgatorii manet fides et spes; ergo multo magis in iis animabus quæ erant in sinu Abraham. Hinc vero nonnullæ dubitationes oriuntur, quæ de statu harum animarum inquiri possunt.

8. *Primum dubium.* — *Animæ Sanctorum Patrum in sinu Abraham confirmatæ in bono, et impeccabiles.* — Prima est, an essent confirmatæ in gratia, ita ut peccare non possent. Cui breviter respondeo, minime peccare potuisse, quia mors hominis, sicut est terminus vitæ, ita etiam et viæ a Deo præfixæ, ut in ea possit bene vel male operari; post mortem autem statim vel obstinatur in malum, vel confirmatur in bono, juxta illud Ecclesiast. 11: *Si ceciderit lignum, sive ad austrum, sive ad aquilonem, ubi ceciderit, ibi erit.* Ubi mors casus appellatur; aquilonis autem nomine, status peccati, nomine autem *austri* status gratiæ significatur, ut Hieronymus ibi exponit. Sensus ergo est omnem hominem vel in gratia, vel in peccato decedere, et quoad hoc, in eo statu, in quo moritur, perpetuo manere, ut præter Hieronymum exponit etiam Gregorius, 12 Moral., c. 3; et Bernardus, ser. 46, ex parvis. Et confirmatur, nam propter hanc causam animæ purgatorii sunt confirmatæ in bono, et peccare non possunt, ut est communis certaque sententia (quam, Deo dante, in quarto tomo hujus tertie partis tractabimus); ergo multo magis idem dicendum est de animabus sanctis existentibus in sinu Abraham. Erant enim multo magis in termino quam animæ purgatorii, alioqui possent inde ad purgatorium, vel etiam ad infernum transire. Quod est plane hæreticum contra universalem Ecclesiæ sensum, et contra illud Luc. 16: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris, et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.* Ex quibus omnibus non solum probatur illas animas non potuisse peccare mortaliter, sed etiam neque venialiter. Unde Augustinus, l. 12 Gen. ad lit., c. 34, agens de sinu

Abrahæ sic inquit: *Ibi jam nulla tentatio, ubi tanta requies post omnes dolores vite huius.*

9. *Dubium.* — *Responsio.* — *Animæ sanctorum in sinu Abrahæ impeccabiles unde.* — Quod si quæras unde hæc firmitas in bono oriretur, respondeo breviter, ut multa omitam quæ ad alias materias spectant, non ex sola natura, neque ex aliqua virtute intrinseca et inhærente, sed ex divina gratia tales animas protegente, ortam fuisse; quia neque ex intrinseca necessitate perseverabant perpetuo in actuali Dei amore super omnia, neque in intellectu habebant aliquid intrinsecum quod eas necessario contineret, ne inconsiderate vel imprudenter possent aliquid operari. Erat ergo omnino necessaria divina protectio gratiæ, qua fiebat ut vel semper essent in actuali amore et contemplatione Dei, vel nunquam actum elicerent, quin prius omnia ad bene ac prudenter operandum necessaria considerarent. Quomodo autem, hoc non obstante, libere operarentur, difficultas vulgaris est, quam facile expedire quis potest ex iis quæ tradidimus in priori tomo, disp. 27, sect. 3.

10. *Secundum dubium.* — *Responsio.* — *Animæ sanctorum Patrum in limbo incapaces meriti cur.* — Secunda dubitatio similis præcedenti est, an illæ animæ possent mereri. Et breviter negandum est potuisse, quod etiam est certum. Ratio vero reddi non potest ex sola reinatura; nihil enim repugnaret eas ibi mereri, cum essent in gratia, et optimos actus liberos exercerent. Fundatur ergo in divina lege, quæ solum huius vitæ tempus ad merendum tribuit (ut in priori tomo, q. 19, disp. 39, sect. 3, tractatum fuisse est), et hoc quoque modo terminum viæ Deus in morte præscripsit, juxta illud Pauli, 2 ad Cor. 5: *Referet unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Quo sensu interpretatur Hieronymus illud Eccles. 9: *Mortui nihil noverunt amplius, neque habent ultra mercedem;* et illud: *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas,* scilicet, quæ ad meritum prodesset possint. Quam expositionem secutus est etiam Gregorius, 4 Dialog., c. 39. De qua re dicemus plura agentes de animabus purgatorii, ubi ex eodem principio ostendemus eas non posse mereri. Quod etiam est certum, et inde potest desumi argumentum ad propositam sententiam con-

firmantem. Ac denique quia alias pene infinita fuissent merita quæ tanto tempore fierent. Quocirca, prædicta assertio potissimum intelligitur de merito proprio, ac de condigno, quod est in ordine ad propriam beatitudinem, et gratiæ incrementum. An vero de congruo possent mereri vel incarnationem, vel aliquid aliud sibi vel aliis, fortasse est quæstio de nomine, ut jam dicam.

11. *Tertium dubium.* — *Responsio.* — *Animæ sanctorum Patrum in limbo existentes pro se atque aliis orare poterant.* — Tertia enim dubitatio esse potest, an illæ animæ possent Deum orare pro se vel pro aliis. In qua primum certum existimo absolute et simpliciter potuisse orare; imo frequentissime, ac summis conatibus orasse, petendo Messiæ adventum, suamque redemptionem. Ita docet hic D. Thomas, art. 2, ad 2, citans Augustinum, serm. 137 de Tempor., ubi prope finem, multa dicit in hanc sententiam, quæ per se satis est clara. Nam si in hac vita faciebant, ut ex innumeris locis sacre Scripturæ constat, quos in superiori tomo tractavi, disp. 10, sect. 6, cur non in eo statu, in quo et majorem charitatem habebant, et liberiores ac expeditiores ad orandum erant? Neque enim in eis aliquid erat quod hujusmodi orationem impedire posset. Nam orare pro seipsis non repugnat etiam animabus beatis, si aliquid illis desit; et ita legimus in Apocalypsi eas postulare sua corpora eorumque beatitudinem; multo ergo minus repugnabat iis animabus, ut suum redemptorem, suam redemptionem, suamque beatitudinem flagitarent, cum hæc omnia illis deessent. Unde fit ut pro seipsis orare possent, postulando tum prædicta bona, tum etiam alia, quibus carebant. Pro aliis vero in communi saltem etiam orare poterant, ut pro humano genere, pro Ecclesia, vel Synagoga, pro amicis, pro filiis, et pro aliis quos in hac vita cognoverant; unde Jerem. 15: *Dixit Dominus ad me: Si steterint Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.* Qui modus loquendi supponit et Moysem Samuelem, quamvis jam mortuos, solitos esse orare pro suo populo, multa que a Deo impetrare, ut satis significavit ibi Hieronymus, et Gregorius, 1. 9 Mor., c. 9, alias 12; et Chrys., hom. 1 in Ep. 1 ad Thessal.; et apertior locus est 2 Macab. ult., ubi Judas vidit Oniam et Jeremiam, jam defunctos, orare pro populo Israel. Ubi ponderandum est verbum illud: *Hic est fratrum amator,* etc.; eadem enim charitas, quæ

in via movet ad orandum, movere poterat in eo statu, cum alias nihil esset, quod hanc saltem generalem orationem impediret. At vero in particulari, cum illæ animæ nescirent omnia quæ in hoc mundo gererentur, orare non poterant, nisi juxta mensuram cognitionis quam habebant, quamque vel ab hac vita secum duxerant, vel ab animabus illuc migrantibus acceperant, vel ex locutione Sanctorum Angelorum, vel denique ex divina revelatione quæ earum statui tunc debita non erat; et ideo (ut existimo) ex lege ordinaria non fiebat; singularia autem privilegia, sicut sine fundamento affirmanda non sunt, ita etiam nec temere rejicienda. Supponit autem hic discursus animas non posse naturali virtute omnia cognoscere, quæ hic geruntur, quia non est necesse ut omnium recipiant species infusas; quæ est sententia Augustini et Gregorii quos refert et sequitur D. Thomas, 1 p., q. 89, a. 8, ubi de hac re latius. Unde etiam fit ut eo tempore non possent regulariter orationes directe fundi ad animas in eo statu existentes. Quia cum non viderent Deum, non poterant orationes hominum supplicantium agnoscere; postulare autem ut Deus eas manifestaret illis, fuisset petere singulare privilegium, et quasi miraculum præter ordinariam legem. Et ideo in Veteri Testamento legimus fideles omnes interdum orasse directe ad Angelos, Genes. 48: *Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis;* legimus item homines orasse Deum representando merita Sanctorum jam defunctorum, ut eis juvantur, Exod. 32: *Recordare, Domine, Abraham, Isaac et Jacob;* et Dan. 3: *Propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum.* Legimus etiam unum hominem directe postulare ab alio homine vivente ut pro se oret, 1 Reg. 7: *Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum.* Quod autem aliquis directe oraverit Sanctos defunctos, ut se adjuvant, vel pro se orarent, nusquam legimus. Hic enim modus orandi est proprius legis gratiæ, in quo Sancti videntes Deum possunt etiam in eo videre orationes quæ ad ipsos funduntur, de qua re latius in materia de Beatitudine.

12. *Dubium quartum.* — *Responsio.* — *Animæ sanctorum in limbo pena sensus omni carebant.* — Quarta dubitatio esse potest, an illæ animæ pœnam aliquam sustinerent. In qua breviter dicendum est, imprimis certum esse caruisse omni pœna sensus seu ignis; imo potius magno gaudio et consolatione

affectas fuisse, tam ob statum gratiæ quam ob spem certam futuræ gloriæ. Cognoscebant enim se esse in gratia confirmatas, et ita nullo timore afficiebantur, quod non poterat non afferre eis magnum solatium. De quo dictum est Lucæ 16: *Hic autem consolatur,* ut bene Chrysostomus, liom. de Divite et Lazaro; D. Thomas hic, art. 5, ad 1, ubi in hunc sensum interpretatur Augustinum, et verba illa Joann. 8: *Abraham exultavit, ut videret diem meum.* Certum denique est eas habuisse temporalem pœnam damni usque ad Christi adventum. Quia (ut dictum est) divina visione carebant, et omnibus bonis, quæ illam intrinsece consequuntur, ex quo non poterant non mœrorem aliquem tristitiamve persentiscere propter tanti boni dilationem, ut D. Thomas hic, art. 2, ad 2, aperte docet; et Cajetanus, art. 5; unde Gregorius, 13 Moral., c. 16, alias 21: *In ipsis (inquit) inferni locis justorum animæ sine tormento tenebantur; grave tamen tædium illis fuit post solutionem carnis adhuc speciem non videre creatoris.* Et de hac tristitia intelligendus est Augustinus, serm. 2 de Resurrect., cum introducit dæmones suam defendentes ruinam, his verbis: *Ligatos solvit, luctus eorum in gaudium convertit. Ecce ipsi, qui sub nostris solebant suspirare tormentis, insultant nobis de perceptione salutis. Nunquam potuerunt sic læti esse captivi, et cætera quæ late persequitur.*

13. *Responsio ad argumenta in oppositum.* — Superest ut rationes dubitandi in principio positas dissolvamus. Prima fundatur in eo quod Deus dicitur retribuere in die obitus, quod accommodate intelligendum est in diversis statibus pro temporum diversitate. Tunc ergo in die obitus non dabatur justis ultima retributio in seipsa propter naturæ impedimentum; dabatur tamen in spe certa et infallibili. Deinde ibi solum dicit Sapiens, Deum conferre retributionem secundum merita in die obitus; non tamen dicit quænam sit ista retributio. Quocirca, ille status quem sanctæ animæ habebant in sinu Abrahæ, potest dici retributio accommodata ipsarum meritis pro illo tempore. Sic enim dixit Abraham, Lucæ 16, ad divitem: *Fili, recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc vero hic consolatur; tu vero cruciaris.* Ubi aperte significat illum statum gaudii et consolationis fuisse retributionem meritorum, non ultimam et perfectam, sed tempori et statui accommodatam. Sicut etiam animabus quæ